

Tulkintoja ja ylitulkintoja kansojen ja kielten alkuperästä

Jaakko Häkkinen

Pauli Saukkonen: *Suomalais-ugrialaisten kansojen ja kielten alkuperäongelma*. Yliopistopaino, Helsinki 2006.

Kansojen alkuperää monitieteisesti tarkastelevana kirjana Pauli Saukkosen *Suomalais-ugrialaisten kansojen ja kielten alkuperäongelma* vertautuu luonnollisestikin Kalevi Wiikin teoksiin *Eurooppalaisten juuret* (2002) ja *Suomalaisten juuret* (2004). Saukkosen kirja eroaa kuitenkin monessa suhteessa edukseen Wiikin kirjoista.

Siinä missä Wiik esittää suorastaan maallikkolukijaa harhauttaen niin indoeurooppalaisen kuin uralilaisenkin kantakielen ajoituksesta ja paikannuksesta varmana tietona sellaisia käsityksiä jotka on jo vuosia sitten kumottu, samalla täysin vaieten paremmin perustelluista näkemyksistä (yhteenveto Häkkinen 2006a), Saukkonen esittää omat lähtöoletuksensa vain yhtenä vaihtoehtona.

Alun kysymyksenasettelun ja englanninkielisen tiivistelmän jälkeen Saukkonen esittää johdantomaisesti kronologisen katsauksen eurooppalaisten geenilinjoin ja käsittelee synkronisella tasolla uralilaisten kansojen geneettisiä ja uralilaisten kielten kielellisiä keskinäisiä etäisyyksiä.

Euroopan arkeologiset kulttuurit käydään läpi aikajärjestyksessä aina rautakauteen saakka, samalla suhteuttaen niitä aiemmin esiteltyihin geenilinjoin. Tämä osuus on erinomainen, joskin kaiken tiedon omaksuminen vaatii useita lukukertoja. Sekavuutta aiheuttava tosin tekijä on isä- ja äitilinjojen listaaminen yhdessä, usein jopa samassa virkkeessä, toistamatta joka käänteessä, kummasta on kyse. Ilman pohjatietoa geenilinjoista lukijan voi olla vaikea pysyä kärryillä, koska isä- ja äitilinjoissa käytetään osittain samoja kirjainkoodeja.

Arvioitaessa kirjaa on syytä aloittaa Saukkosen metodologisista lähtöoletuksista – nämä kun vaikuttavat sekä havaintoihin että tuloksiin.

Saukkosen lähtökohta

Alkusanoissa Saukkonen kertoo lähtökohtansa: hän on kielitieteilijä, joka pitää pääasiallisena

ongelmanasetteluna kielen alkuperää ja joka on poiminut genetiikan ja arkeologian tulokset sellaisinaan näiden alojen julkaisuista. Saukkosen omaa panosta on suomalais-ugrialaisten (= uralilaisen) kielikunnan syntyprosessin sijoittaminen aikaan ja paikkaan sekä yhdistäminen geneetisiin klaaneihin eli lähinnä Y-kromosomaaliin isälinjoihin. "Geneettiset klaanit" saattavat kuulostaa jopa liian hyviltä ollakseen totta: voivatko isälinjat todellakin vastata näin suoraan kielikuntaa?

Vastaus on kuitenkin monin kohdin myönteinen: viime vuosina on pystytty yhdistämään tietyt Y-kromosomaaliset isälinjat tiettyjen kielikuntien tai kielellisten ryhmien ekspansioihin. Turkki-laaiskielten ekspansioon todennäköisimmin liitetty isälinja on C3 (*Cinnioglu et al.* 2004: 135; *Rootsi* 2004: 26), kun taas mongolikielten ekspansio liittyy isälinjaan C (*Zerjal et al.* 2003) ja manchujen Qing-dynastiaan on liitetty isälinja C3c (*Xue et al.* 2005). Mainituissa tapauksissa on kuitenkin suhteellisen helppo löytää yhteinen geneettinen nimittäjä: ekspansiot ovat tapahtuneet sangen myöhään (vanhin on turkkilainen ekspansio runsaat 2000 vuotta sitten), ne ovat maantieteellisesti hyvin laaja-alaisia ja tapahtuneet nopeasti ilman merkittäviä välipy-sähdyksiä.

Uralilaisten kielten kohdalla tilanne on kuitenkin monitasoisempi: aikaulottuvuus on paljon syvempi, ja etenkin perifeeristen kielihaarojen kohdalla ekspansio on tapahtunut useiden eriaikaisten etappien muodossa. Esimerkiksi Keski-Skandinaviassa puhuttavan eteläsaamen kohdalla voidaan erottaa ainakin kolme eriaikaista etappia: kantaauralin ekspansio Kaman tienoilta luoteeseen, varhaisen kantasaaamen ekspansio Etelä-Suomen ja Karjalan tienoilta pohjoiseen sekä myöhäisen kantasaaamen ekspansio Pohjois-Suomesta lounaaseen.

Vielä kiemuraisempia ovat esimerkiksi tundranenetsin läntisempien murteiden vaiheet: kantaauralin ekspansio Kaman alueelta itään, kantasamojedien ekspansio Obin ja Jenisein yläjuoksujen väliltä Jeniseitä seuraten pohjoiseen, kantanenetsin ekspansio jostain Jenisein ja Tazin väliltä länteen sekä tundranenetsin ekspansio Obin alajuoksun tienoilta länteen.

Teoriassa kaikkia näitä kielellisen ekspansio-
n eriaikaisia etappeja olisi voinut kuljettaa eri
geenitekijä. Siksi onkin aivan välttämätöntä ottaa
huomioon eri-ikäisten kielentasojen ekspansioi-
ta kertovat kielitieteen tulokset: vaikka läntisem-
pien tundranenetsien nykyään asuttama tundra
ei sijaitse kovinkaan kaukana Kaman pohjois-
puolella, olisi erheellistä olettaa kielen levin-
neen suoraan Kamalta pohjoiseen. Silloin kun
tavoitteena on kielen leviämisen yhdistäminen
tiettyyn geenitekijään, on lähtökohdaksi otetta-
va nimenomaan kielitieteen tulosten antama ku-
va. Jäljempänä selvää, kuinka Saukkonen tästä
suorittuu.

Saukkosen tarkastelu ei tavoita kieltä

Sivulla 118 Saukkonen kirjoittaa:

”Suomalais-ugrilaisuuden perimmäistä alkua ei siis
voi määrittää mihinkään täsmälliseen paikkaan eikä
aikaan. Kaikille nykykansoille yhteistä suppeaa ro-
mantisoitua alkukotia ei ole. Suomalais-ugrilaisuus
on kielihistoriallinen ja rajoitetusti kulttuurihistorial-
linen käsite. Etnistä ja väestöllistä identiteettiä suoma-
lais-ugrilaisiksi nyt jälkikäteen nimettävillä kansoilla
ei ole voinut laajamittaisesti koskaan olla. Nykyiset
suomalais-ugrilaiset kielet ovat syntyneet kulttuuri-
kausittaisina säsäyksinä vähittäin pitkän ajan kulu-
essa. Kaukaisilta lähtökohdiltaan ne perustuvat yli
10 000 vuoden suoraan jatkumoon ja naapurikielten
vaikutuksiin.”

Tietenkään uralilaisten kielten perimmäistä al-
kua ei voida rajata: kyseessä on jatkumo, joka
juontuu ihmiskielen perimmäiseen alkuun saak-
ka. Kuitenkin tuon esiuralilaisen jatkumon lop-
pupää voidaan rajata hyvinkin tarkoin: se on
kantaauralin taso. Kun nimittäin nykyisten urali-
lilaisten kielten perusteella rekonstruoidaan
kantakieli, saavutetaan yhtenäisen kantaauralin
myöhäisvaihe – viimeinen hetki juuri ennen kan-
takielen murteutumista. Kantaaurali on siis se het-
ki, jolloin kielitieteen tavoittamattomiin jäävästä
esiuralilaisesta jatkumosta siirrytään nykykiel-
ten avulla tavoitettavissa olevaan jälkiuralilai-
seen jatkumoon.

Tietenkään myöskään nykyisille uralilaisille
kansoille yhteistä suppeaa alkukotia ei ole: vä-
estöjen edustamat geenitekijät ovat niin lukuisat
ja moninaiset, että ne voidaan palauttaa ehkä ai-
noastaan kaikkien nykyihmisten yhteiseen alku-
kotiin itäiseen Afrikkaan. Sen sijaan uralilaisten
kielten ”alkukoti” on mahdollista sijoittaa aikaan
ja paikkaan.

Saukkonen kirjoittaa sivulla 29:

”Kuten yksi tämän käsikirjoituksen lingvistilukija vii-
saasti totesi, on luonnollista että argumentointi ei pe-
rustu lingvistisen vaan ekstralingvistisen tutkimuk-
sen tuloksiin, koska tarkastelukulma on desendentti-
nen eli esiuralilaisesta ajasta ajan kulkusuuntaan ete-
nevä eikä asendenttinen eli nykyhetkestä taaksepäin
etenevä, kuten traditionaalisessa uralistiikassa.”

On totta, että uralistiikassa menneisyydestä teh-
dään päätelmiä nykykielten perusteella – tämä
on ainoa mahdollisuus, koska uralilaisesta kan-
takelestä ei ole säilynyt kirjallisia muistomerk-
kejä. Kuitenkaan se mitä kielitieteen keinoin on
saatu selville kantaauralin ajoituksesta ja paikan-
nuksesta ei muutu, olipa tarkastelukulma mikä
hyvänsä.

Jos halutaan tutkia esiuralilaista muinaisuut-
ta, on ankkuriksi joka tapauksessa otettava se,
mitä tiedetään kantaauralista – ja tämä tietohan
on saatu nykykielten avulla. Olisi nurinkurista
ohittaa täysin kielitieteen tulokset ja lähteä
seuraamaan nykyihmisen levittäytymistä Eu-
raasiaan hamasta alusta alkaen ja päättää mie-
livaltaisesti, että jokin muinainen väestö jossain
päin Pohjois-Euraasiaa johonkin sattumalta va-
littuun aikaan nimetään edustamaan uralilaista
kielellistä kehitystä.

Saukkonen yrittää tällaisella näennäisloogisel-
la temppuilulla oikeuttaa sen, että hän katsoo kie-
lestä voitavan saada tietoa muiden tieteenalojen
kuin kielitieteen keinoin – tässä suhteessa hänen
metodinsa onkin kielen osalta yhtä huteralla pe-
rustalla kuin Kalevi Wiikillä (*Häkkinen* 2006a).

Vaikka siis Saukkonen jatkuvasti puhuuakin
kielestä, ei hänen tarkastelunsa tosiasiaassa mis-
sään vaiheessa edes tavoita kieltä: kielitieteen
kantaa uralilaiseen ekspansioon ei käsitellä
lainkaan, vaikka asia on nimenomaan kielitie-
teellinen kysymys. Se mitä Saukkonen kielellä
tarkoittaa, onkin oikeastaan abstraktio, joka nou-
dattaa aivan eri lainalaisuuksia kuin kieli mei-
dän tuntemassamme maailmassa: se on suoraan
sidoksissa geeneihin ja/tai aineelliseen kulttuu-
riin, mitä taas todellisen maailman kieli ei ole.

Kielen muutosnopeus

Sivulla 25 Saukkonen kirjoittaa:

”Se, että esimerkiksi saame ja unkari olisivat lähtöi-
sin täsmälleen samasta kantakielestä vasta joskus
4000 eKr., niin kuin on ajateltu, on teoreettisena hy-
poteesinakin mahdollista vakavassa mielessä esittää
vain sillä edellytyksellä, että väestöt ovat radikaalilla
tavalla sekoittuneet toiseen kielikuntaan kuuluviin
naapureihinsa (mitä tiettyssä määrin on tunnetusti ta-
pahtunutkin).”

En tiedä, mihin tarkalleen Saukkosen oletus kielien muutosnopeudesta perustuu, mutta ainakaan kielitieteen tuloksiin se ei perustu – ja varmin ajoitus kantakielille saadaan kuitenkin edelleen kielitieteen avulla. Niinpä äskettäin Petri Kallio on esittänyt, että kantaurali olisi paljon oletettua myöhäisempi kielimuoto: sen ekspansio ajoittuisi vasta pohjoisen pronssikauden alkuun, vuoden 2000 eaa. tienoille. Lisäksi germaanisten lainasanojen perusteella saamen ja itämerensuomen erilliskehitykset ovat alkaneet vasta ajanlaskun alun tienoilla, mihin asti kielihaarat edustivat vielä arkaaista, lähes kantauralin tasoa (Kallio 2006).

Itse esitän toisaalla, että niin arjalaisten lainasanojen säännöllinen edustus uralilaisissa kielissä kuin kantauraliin palautettava pronssin sekoiteaineen nimityskin tukevat Kallion esittämää ajoitusta: kantaurali on ollut yhtenäinen, suppea-alainen kieli vielä pohjoisen pronssikauden alkaessa noin 2000 eaa. (Häkkinen 2006b).

Luonnollisestikaan Saukkonen ei voinut vielä kirjaansa kirjoittaessaan tietää mainituista uusista ajoituksista. Jos kuitenkin saame ja itämerensuomi ovat eriytyneet vasta suunnilleen kaksi vuosituhatta sitten, ei ole mitenkään ongelmallista olettaa kantauralin hajonneen vasta neljä vuosituhatta sitten – puhumattakaan vielä kaksi vuosituhatta varhaisemmasta vakiintuneesta ajoituksesta, jota sitäkin Saukkonen pitää liian myöhäisenä.

Kielelliset todisteet siis osoittavat kiistattomasti, että kantauralin ekspansio on vain noin 4000 vuoden ikäinen; erilaistuminen nykyisiksi suuresti toisistaan poikkeaviksi kieliksi ei ole voinut sen pidempää aikaa. Mitä todistusvoimaa tällöin on ilmassa lepäävillä väitteillä, että kielten eriytymiseen on täytynyt kulua tuhansia vuosia pidempi aika?

Saukkonen jatkaa sivulla 25:

”Indoeurooppalaistenkaan kielten alkuperän ajoituksesta ei ole yksimielisyyttä. Kaksiosaisen indoeurooppalaisten kielten historian kirjoittaja Mario Alinei (1996, 2000) on aivan eri linjoilla kuin edeltäneet tutkijat. Hän kannattaa samankaltaista jatkuvuusteoriaa kuin Milton Nuñez (1987, 1997) puolestaan suomalais-ugrialaisten osalta ja yhtyy myös Marek Zvelebilin näkemyksiin. Hän ei pidä mahdollisena eikä perusteltuna, että indoeurooppalaiset olisivat pystyneet valloittamalla valtaamaan suuren osan Eurooppaa ja vasta neoliittisena aikana maanviljelyn myötä.”

Ensiksikin on totta, että indoeurooppalaisen kantakielen ajoituksesta ei ole yksimielisyyttä, mutta se johtuu pelkästään siitä, että äärimmäiset jatkuvuusteoreetikot eivät ota kielitieteellisiä argumentteja lainkaan sisäjakeluun. Saukkonen

viittaa edelleen Alinein näkemykseen todetaan (s. 26), että myöhäiset neoliittiseen kauteen palautuvat sanat indoeurooppalaisissa kielissä voitaisiin selittää myöhemmäksi lainautumiseksi.

Kuitenkin jokainen kielitieteilijä tietää, että kantakielen jälkeiset lainasanat eivät kehity samoin kuin kantakieleen palautuvat sanat (Kallio 2006: 13). Ja nimenomaan vaunusanaston äännteellisen säännöllisyyden vuoksi kantaindoeurooppa ei ole voinut hajota ennen kuin sanojen kielenulkoiset tarkoitteet oli omaksuttu käyttöön, eli neljännen vuosituhannen puolivälissä eaa. (esim. *Parpola* 1999: 183–184).

Niinpä indoeurooppalainen kielikuntakin näyttää eriytyneen lyhyemmässä ajassa kuin Saukkonen olettaa – ja tässäkin tapauksessa Saukkonen pitää liian myöhäisenä vielä tuhansia vuosia varhaisempaa ajoitusta, joka liittyy nykyään jo kumottuun näkemykseen indoeurooppalaisen ekspansioon ja maanviljelyn leviämisen yhteydestä.

Toiseksi em. lainauksesta käy selvästi ilmi, että Saukkosen näkemys kielen muutosnopeuden oletusta hitaudesta perustuu ns. jatkuvuusteorioihin eli kielellisen ja arkeologisen jatkuvuuden yhdistämiseen.

Olen äskettäin tässä lehdessä kritisoinut kielellisen ja arkeologisen jatkuvuuden yhdistämistä ja osoittanut, että laaja-alaisen kielikuntien kohdalla arkeologista jatkuvuutta vastaa pikemminkin kielellinen epäjatkuvuus ja kielenvaihto. Arkeologiseen jatkuvuuteen vedoten voidaan perustella mitä tahansa näkemystä, joten se on argumenttina arvoton: sekä Colin Renfrew (1987) että Saukkosen viittaama Mario Alinei vetoavat arkeologiseen jatkuvuuteen, vaikka ensimmäisen mukaan indoeurooppalainen kieli on levinnyt Eurooppaan neoliittisella kaudella ja jälkimmäisen mukaan sitä on puhuttu Euroopassa jo paleoliittisella kaudella. (Häkkinen 2006a.)

Lisäksi Saukkonen itsekin mainitsee (s. 98), että Wiik ja Alinei edustavat vastakkaisia näkemyksiä, kun ensimmäinen pitää (arkeologiseen jatkuvuuteen vedoten) paleoliittisen Keski-Euroopan asukkaita uralilaisina ja jälkimmäinen (samoin perusteita) indoeurooppalaisina. Siltikään Saukkosella ei herää minkäänlaisia epäilyksiä käytetyn metodin luotettavuuden suhteen.

Mikä vielä tärkeämpää, niin Wiik, Alinei kuin Saukkonenkin näyttävät ottavan esihistoriallisisa skenaarioissaan huomioon vain ne kielet, joilla on jatkajia nykyajassa. Koska kuitenkin jokaisen laaja-alaisen kielikunnan taustalla on suppea ekspansiokeskus (Janhunen 1999: 34; Häkkinen 2006a:

54) ja koska koko Eurooppa on ollut asuttu jo ennen uralilaisia ja indoeurooppalaisia ekspansioita, on suorastaan looginen pakko olettaa, että nykyään uralilaiseen ja indoeurooppalaiseen kielikuntaan kuuluvilla alueilla (ehkä yhtä, kantakielen puhuma-alueetta lukuun ottamatta) on aiemmin puhuttu aivan muihin kielikuntiin kuuluvia kieliä.

Teoriassa on toki mahdollista, että Euroopan varhaisemmat ns. paleoeurooppalaiset kielet olisivat olleet sukua uralilaisille tai indoeurooppalaisille kielille, tai lännessä baskille. Kielisukulaisuus kuitenkin edellyttäisi, että esimerkiksi yhteinen paleoeurooppalais–uralilainen kantakieli olisi joskus kauan sitten levinnyt erittäin laajalle alueelle. Peräkkäiset laaja-alaiset kielten ekspansiot ovat toki mahdollisia, mutta todennäköisemmältä kuitenkin vaikuttaa tilanne, jossa Eurooppa ja koko Euraasia ovat olleet useiden erisukuisten kielten kattamia (esim. *Janhunen* 2005).

Kantauralin ajoituksia syytä tarkentaa – ja nuorentaa

Rinnakkaistapaus saadaan Amerikasta: vaikka sen ensiasuttaminen on tapahtunut vasta parikymmentä tuhatta vuotta sitten (*Lell et al.* 2002), jakautuvat intiaanikieliset kymmeniin kielikuntiin, joita ei ole voitu osoittaa toistensa sukulaissiksi. Pohjois- ja Keski-Amerikan intiaanikieliset (mukana eskimokieliä) jakautuvat ainakin 22:een eri kielikuntaan, ja Etelä-Amerikassa lasketaan olevan jopa yli sata kielikuntaa (*Anhava* 1998: 188–200).

Tähän liittyy Saukkosen sivulla 108 esittämä kysymys:

”Elleivät Baltian ja Suomen alkuperäiskielet ole saamelais- ja itämerensuomalaiskielten geneettisiä edeltäjiä, niin mikä tai mitkä esillä olleista alueen klaaneista ja kulttuureista olisivat siinä tapauksessa kadonnutta ja tuntemattomaksi jäänyttä kielikuntaa edustaneet?”

Geneettisiä klaaneja, tässä tapauksessa isälinjoja, on jääkauden jälkeisessä Euroopassa, samoin kuin Amerikassa, ollut useita: Euroopassa R1a, R1b, I, N3, J2, E3b ja G (*Rootsi* 2004: 29), Amerikassa kahdeksan tai yhdeksän isälinjaa (*Lell et al.* 2002; *Karafet et al.* 1999). Amerikan nykypäivään säilyneen hajanaisen kielitilanteen perusteella voitaisiinkin karkeasti yleistäen olettaa, että yhteen geneettiseen klaaniin liittyisi aina yksi alkuperäinen kielikunta, joka tosin nykyään olisi tietysti jo jakautunut useisiin tytärkielikuntiin,

joiden alkuperäistä sukulaisuutta ei enää kielitieteen keinoin olisi mahdollista todistaa.

Vastaavasti paleoliittisessä Euroopassa olisi ”kieli per isälinja” -oletuksen perusteella ollut läsnä vähintäänkin kuuteen eri kielikuntaan kuuluvia kieliä. Määrä on todennäköisemmin suurempikin: tiedetään vielä ajanlaskun alun tienoilla yksin Välimeren rannikolla puhutun useita sittemmin kadonneita kieliä, joista useimmat eivät näytä kuuluneen mihinkään säilyneeseen kielikuntaan, ja toisten kohdalla ei sukulaisuusvertailua voida tehdä aineiston puuttumisen vuoksi. Antiikin lähteiden tuntemia kadonneita eurooppalaisia kieliä ovat ainakin iberi, tartessi, akvitaani, pikti, etruski, pohjois-pikeeni, reetti, sikaani, elymi ja muinaiskreeta (*Anhava* 1998: 188–200).

Lisäksi pohjoisimmassa Fennoskandiassa on puhuttu ainakin yhtä paleoeurooppalaista kieltä ennen alueen saamelaistumista vasta rautakaudella (*Aikio* 2004), ja Keski-Euroopassa tiedetään ennen alueen indoeurooppalaistumista puhutun useita paleoeurooppalaisia kieliä (*Schrijver* 2001). Muutenkin koko sillä laajalla alueella Euroopassa, jolla nykyään puhutaan indoeurooppalaisia ja uralilaisia kieliä, oletetaan ennen näiden kielten ekspansioita puhutun aivan toisen sukuisia kieliä (*Saarikivi* 2004a; 2004b; *Janhunen* 2005).

Puhutaan siis kymmenien suuruusluokkaa olevasta määrästä kielikuntia. On myös huomattava, että sen paremmin uralilaiselle kuin indoeurooppalaiselle kielikunnallekaan ei ole löydetty sukulaisia edes näiden kadonneiden kielten joukosta. Edes altailaisen typologian kieliä (turkila-, mongoli- ja tunguusikieliä) ei ole voitu todistaa keskenään sukulaisiksi, vaikka niiden kantakielet palautuvat korkeintaan reilun kahdentuhannen vuoden taakse ja vaikka niiden ekspansiot ovat alkaneet hyvinkin lähekkäisiltä alueilta (*Janhunen* 1999: 31).

On siis totta, että perinteisiä kielitieteellisiä ajoituksia on kantauralin osalta syytä tarkistaa, mutta toisin kuin Saukkonen olettaa, kielellisten perustein kyseeseen voi tulla ainoastaan nuorennusleikkaus.

On myös tunnustettava menneisyyden rikas kielellinen diversiteetti, jottei päädyttäisi väärityneisiin tuloksiin. Onhan nimittäin selvää, että jos kysymyksenasettelussa (”millaiset kieliolot vallitsivat paleoliittisessä Euroopassa?”) otetaan huomioon vain uralilainen, indoeurooppalainen ja baskilainen kielikunta, ei selvitys voi johtaa muunlaiseen tulokseen kuin että tuolloin olivat läsnä juuri ja vain nämä kielikunnat. Tällöin koko asuttu alue joudutaan jakamaan kolmiksi, jolloin

kielikuntien (tai oletettujen kantakielten) puhuma-alueista tulee valtavia.

Tulkintoja ja ylitulkintoja

Sivulla 28 Saukkonen kirjoittaa:

”Siksi Euroopan väestöjen jyrkimmät geneettiset rajat ovat myös kielellisiä rajoja. Sama pätee myös Afrikassa (Poloni et al. 1997). Toisin sanoen pääsääntönä on, että kielellinen jatkuvuus korreloi väestögeneettisen jatkuvuuden kanssa.”

Yksilöllä on taipumuksena jakaa enemmän genejä lähempänä asuvien kanssa kuin kauempana asuvien kanssa. Mikäli jossain kohdassa tosiaan on jyrkkä geeniraja, samassa paikassa voi hyvinkin sijaita myös kieliraja, aivan kuten jyrkkä kulttuuriraja on usein myös kieliraja (Anthony 2001). Koska niin kieli, geenit kuin kulttuurinkin leviävät rajojen yli ihmisten välisten kontaktien kautta, heijastuu kontaktien puute kulttuurin tasolla usein myös kontaktien puuttumisena kielen tai geenien tasolla.

Toisin kuin Saukkonen olettaa, tästä ei kuitenkaan seuraa, että kielellinen jatkuvuus korreloi väestögeneettisen jatkuvuuden kanssa. Se että väestöjen A ja B välillä on jyrkkä raja eli vähän kontakteja, ei suinkaan tarkoita, etteikö väestön B alueelle voisi levitä uusi kieli joltain muulta suunnalta, missä raja ei ole yhtä jyrkkä. Eli jyrkkä raja väestöjen A ja B välillä todistaa vain, että kielen A leviäminen kielen B alueelle (tai päinvastoin) on epätodennäköistä. Tällä rajalla ei kuitenkaan ole yleistä merkitystä: se ei voi todistaa, etteikö jommallekummalle tai molemmille alueille olisi voinut levitä uusi kieli jostain muualta.

Toinen esimerkki koskee esioletusten ohjaa tulkintaa ja liittyy Fennobaltian tilanteeseen. Sivulla 50 Saukkonen kirjoittaa:

”Tärkeimpien isälinjojen N3:n ja R1a:n frekvenssi-suhteet Suomessa ja Virossa ovat vastakkaiset ja Suomessa samanlaiset kuin saamelaisilla siitä huolimatta, että viro on Suomelle paljon läheisempi sukukieli kuin saame. Tästä on tehtävissä yksinkertaisesti se johtopäätös, että vanha koko Suomen asuttanut saamelaisväestö on suurimmassa osassa maata vaihtanut kieltensä Suomeen, mikä on myös tunnettu historiallinen tosiasia.”

Tämä on tärkeä havainto, ja Saukkosen tulkinta pitää epäilemättä paikkansa. Mutta seuraavalla sivulla Saukkonen jatkaa:

”Latvian, Liettuan ja Viron väestöjen identtisyys tarkoittaa aivan vastaavasti sitä, että Latvian ja

Liettuan alkuperäisasukkaat ovat vaihtaneet esi-itämerensuomalaisen kielimuotonsa puolestaan indoeurooppalaiseksi maanviljelykulttuurin leviämisen myötä.”

Aivan yhtä hyvin tämän tilanteen voisi tulkita niin, että Viron väestö on vaihtanut aikaisemman indoeurooppalaisen kieltensä uralilaiseen kieleen. Saukkosen tulkinta perustuu siihen oletukseen, että koko Baltia olisi ollut aikaisemmin uralinkielinen; se puolestaan perustuu siihen oletukseen, että uralilaisen kielen ekspansio liittyisi tyypilliseen kampakeramiikkaan tai johonkin vielä varhaisempaan kulttuurivaikutukseen ja edeltäisi siten indoeurooppalaista ekspansiota, joka yhdistetään nuorakeraamiseen eli vasarakeräskulttuuriin.

Latvian kielessä on epäilemättä naapurina puhuttujen uralilaisten kielten vaikutusta, ja Latvian pohjoisosat lienevät aiemmin olleet uralinkielistä aluetta (ks. kartta Häkkinen 1996: 168). Kuitenkaan Latvian eteläosien ja Liettuan kohdalla kiistatonta kielellistä todistusta aiemmasta uralilaisen kielen läsnäolosta ei ole löydetty.

Uralilainen ekspansio näyttää nyt olevan selvästi myöhäisempi kuin indoeurooppalainen. Näin tulkinnan suuntakin muuttuu: nyt on uskottavampaa olettaa Viron väestön vaihtaneen aikaisemman indoeurooppalaisen (tai paleoeurooppalaisen) kieltensä uralilaiseen. Mahdollisista tulkintavaihtoehdoista on kulloisessakin tilanteessa valittava se, joka parhaiten vastaa kielellistä todistusaineistoa.

Kohtalokas mutkien oikominen

Sivulla 46 Saukkonen rajaa mahdolliset uralilaisen kielen kantajat isälinjoihin R1a ja/tai N3 – Saukkonen jättää aivan oikein auki mahdollisuuden, että kaksi eri isälinjaa on voinut olla vahvasti edustettuna jo kantakieltä puhuvassa väestössä.

Sivulla 54 Saukkonen kirjoittaa:

”Unkarilaisten isälinjoissa läntinen R1b on ymmärrettävästi jonkin verran suurempi, kun pohjoiset N3 ja N2 puuttuvat. – – Vaikka yhteinen väestögeneettinen osuus muiden suomalais-ugrilaisten kanssa on jäänyt suhteellisen vähäiseksi, kielellinen jatkumo on säilynyt. Tämä viittaa siihen, että R1a on tulkittava ensisijaiseksi suomalais-ugrilaisen kielilinjan kantajaksi ja että N3:n kieli ei olisi ollut yhteinen kielellinen lähtökohta, ellei se olisi ollut sama kuin R1a:lla.”

Tässä Saukkosen huolimattomuus johtaa kohtalokkaaseen mutkien oikomiseen. Hän väittää N3:n puuttuvan unkarilaisilta, vaikka sivun 43 tau-

lukosta käy hyvin ilmi, että kyseisen tekijän frekvenssi unkarilaisilla on 0,9 %. Tällainen osuus saattaa maallikon mielestä olla merkitykseltään yhtä kuin nolla, mutta unkarilaisten kohdalla vajaan prosentin frekvenssi muuttaa tilanteen kuitenkin täysin.

Sopiva paralleeli saadaan turkkilaisilta: suhteellisen myöhäinen paimentolaisekspansio on levittänyt kieltä alueen runsaslukuisemman maanviljelijäväestön keskuuteen. Turkin turkkilaisilta löytyy turkkilaisekspansioon yhdistettyä C3-isälinjaa yhtä pienellä alle prosentin frekvenssillä kuin unkarilaisilta N3-isälinjaa (*Cinnioglu* 2004: 130). On siis vain todettava, että korkeintaan muutaman prosentin luokkaa oleva vähemmistökin voi levittää kieltä enemmistön keskuuteen.

Esiunkarilaisten isälinja N3 olisi näin jo matkan varrella laimentunut kontakteissa iranilaisten ja turkkilaisten kansojen kanssa, ja Karpaattien altaassa oli (tässä vaiheessa oletettavasti jo melko vähiin laimentuneen N3:n omaavien) ”unkarilaisten” saapuessa runsaslukuinen maanviljelijäväestö slaaveja, germaaneja ja avaareja. ”Unkarilaiset” (ei vielä kielellisesti yhtenäisen ryhmä) täyttivät poliittisen tyhjiön ja perustivat valtion, minkä seurauksena alueen varhaisempi väestö samoin kuin varsinaisunkarilaisten mukana tulleet erikieliset väestöryhmät omaksuivat muinaisunkarilaisen kielen.

Tätä näkemystä tukee tutkimustulos, että nykyunkarilaisista ryhmistä vain yksi (örség) muistuttaa geneettisesti oletettua alkuperäistä uralinkielistä väestönsosaa, kun taas kaikki muut ryhmät muistuttavat geneettisesti iranin-, turkin-, germaanin- tai slaavinkielisiä väestöjä (*Guglielmino et al.* 2000).

Erilaiset samojedit

Sivulla 55 Saukkonen kirjoittaa:

”Samojedit muodostavat väestöllisesti hyvin hajanaisen kokonaisuuden. Suomalais-ugrilaisten kansojen välillä ei missään ole näin suuria eroja. Isälinjojen täydellinen erilaisuus johtaakin siihen päätelmään, että heillä on täytyntynyt tapahtua kielenvaihtoja.”

Samojedikansojen geneettinen variaatio on hyvin ymmärrettävää, koska samojedikielten nykyinen ja historiallisesti tunnettu alue on paljon suurempi kuin minkään muun uralilaisen kielilihaaran kattama alue. Kuitenkaan isälinjat eivät ole täydellisen erilaisia, vaan N2 on yhteinen kaikille tutkituille samojedikansoille: selkupit 6,9

%, nenetsit 56,8 % ja nganasanit 92,1 % . Saukkonen on ilmeisesti kiinnittänyt tarkempaa huomiota vain niihin isälinjoihin, joita hän itse pitää todennäköisimpinä uralilaisen kielen kantajina (R1a ja N3).

Kuitenkin jo aiemmin mainitsemani epälineaarinen etappiekspansio mahdollistaa sen, että kantasamojedia ei ole tarvinnut levittää saman isälinjan kuin kantaauralia – ajallinen ja paikallinen etäisyys on näiden kahden ekspansion välillä huomattava: 2000 vuotta ja 2000 kilometriä. Kantasamojedien ekspansio voisi siis hyvinkin liittyä isälinjaan N2, vaikka kantaauralin ekspansio liittyisikin esimerkiksi isälinjaan N3.

Sivulla 47 Saukkonen kirjoittaa, että frekvenssien perusteella N:n jatkajalinja N2 olisi syntynyt nenetsien (ydin)alueella, eli jossakin luoteisessa Siperiassa. N2:n levinneisyys kattaa samojedien ja obinugrilaisten lisäksi Keski-Volgan uralilaiset ja turkkilaiset kansat (*Tambets et al.* 2004: 667). Alumpana esitin, että kantasamojedilainen kieli on levinnyt etelästä pohjoiseen, kun taas sitä ennen kantaauralilainen kieli levisi Keski-Volgan alueelta itään (ja sen jälkeen obinugrilaiset kielet niin ikään Uralin länsipuolelta itään). Saukkonen siis olettaa tässä geenien levinneen vastavirtaan suhteessa kieleen, mikä on melko epätodennäköistä. On paljon uskottavampaa, että kielellinen ja geneettinen vaikutus leviävät samaan suuntaan.

Nenetseille ja muille nykyisin samojedikieliä puhuville kansoille (samoin kuin niille Länsi-Siperian kansoille, jotka sittemmin ovat omaksuneet mansin ja hantin) N2 onkin todennäköisimmin kulkeutunut etelästä, kantasamojedilaiselta puhuma-alueelta Sajanin pohjoispuolelta. Keski-Volgan N2-esiintymä voisi olla peräisin samalta alueelta: turkkilaiskansojen ekspansiohan on kulkenut Sajanin ohitse länteen, eikä Mongoliaan sijoitettu turkkilainen ekspansiokeskukseen ole kaukana Sajanin kaakkoispuolella (*Janhunen* 1999: 31). Näin nykyväestöjen N2 olisi kulkenut aina myötävirtaan suhteessa kielten ekspansioon.

Toisaalta on huomattava, että vaikka aasialaisia isälinjoja C ja Q tavataan vain Keski-Volgan turkkilaisilta kansoilta, mistä syystä ne voidaan turvallisesti yhdistää turkkilaisekspansioon, ulottuu N2 kuitenkin lännemmäksi (ks. seuraava luku), joten se lienee sittenkin turkkilaisekspansiota varhaisempi.

Lisäksi pelkkä geenitekijän frekvenssi ei todista geenimutaation synnyinväestöä – kyse voi olla myös sekundaarisesta rikastumisesta. Huomioon onkin siksi otettava myös geenitekijän diversi-

teetti: se väestö, jonka keskuudessa haploryhmän erilaistuminen haplotyypeiksi on syvintä eli jolta tavataan useimman mutaatioosakelehen verran toisistaan poikkeavia linjoja, on todennäköisesti se väestö, jossa geenitekijä on syntynyt. N2:n diversiteetistä en kuitenkaan ole toistaiseksi löytänyt tietoa.

Juurilinja N

Sekä N2 että N3 (kuten myös japanilaisilla tavattava N1) ovat isälinjan N jälkeläisiä. Sivulla 46 ja 109 Saukkonen antaa tilastoja tästä "isä"-isälinjasta, joka puuttuu sivun 43 taulukosta: sen frekvenssi olisi suomalaisilla 2 %, virolaisilla 4 %, mareilla 17 % ja udmurteilla 25 %. Kuitenkin frekvenssitaulukossa ainoastaan virolaisten kohdalla olisi tilaa suunnilleen kyseisen suuruuselle arvolle (taulukon summa 96,9 %), kun taas suomalaisten, marien ja udmurttien osalta taulukko on jo täynnä (99,9–100 %).

Tämä johtuu siitä, että vielä muutamia vuosia sitten tehtiin ero vain N3:n (haploryhmä 16 = mutaatio Tat C) ja muun N:n välillä (haploryhmä 12 = alkuperäinen Tat T). Niinpä Saukkosen lähteissä on N, N1 ja N2 niputettu yhteen – niiden välinen ero selvisi vasta myöhemmin. Niinpä N:n osuus sisältyykin Saukkosen taulukossa jo N2:n osuuteen, joka siis kuvastaa koko haploryhmä 12:n frekvenssiä.

Valitettavasti minulla ei ole tietoa siitä, onko N:n ja N2:n (mutaatio P43) erillisiä frekvenssejä uralilaisilla kansoilla vielä tähän mennessä kartoitettu. Tuloksella voisi olla merkitystä myös uralilaisen ekspansion kannalta. Nimittäin artikkelin *Villems et al.* (2002: 273) mukaan haploryhmä 12 (N, N1 ja N2) tavataan suomalaisilta kahden ja virolaisilta yhden prosentin osuudella, kun taas balteilta ja ruotsalaisilta se puuttuu. Keski-Volgan kansoilla suuruusluokka on sama kuin Saukkosen taulukossa.

Toisin sanoen tämän haploryhmän (lähinnä kyseeseen tulevat isälinjat N ja N2) esiintymisen vastaa lännessä tarkemmin uralilaisen kielin levinneisyttä kuin N3:n alue. Lisäksi Uralin itäpuolella haploryhmä 12:sta erotettua N2:ta tavataan kaikilta uralilaisilta kansoilta (kun taas N3 puuttuu osalta samojedikansoja), ja sen levinneisyys vieläpä päättyy Jeniseihin kuten pääosin uralilaisen kielikunnankin kohdalla, tihkuen vain pienessä määrin sen itäpuolelle (pohjoisesta etelään: 11,9 % dolgaaneilla, 3,1 % evenkeillä, 2,5 % burjaateilla ja 2,0 % altainturkkilaisilla; Tambets et al. 2004: 667). Saukkosen taulukon

mukaan N2 puuttuisi täysin unkarilaisilta, mutta artikkelin *Tambets et al.* (2001: 67) mukaan haploryhmä 12 (N tai N2) tavataan unkarilaisilla 0,9 % osuudella.

Näin siis pikemminkin haploryhmä 12, joka ainakin Uralin molemmin puolin näyttäisi koostuvan pääasiassa isälinjasta N2 (lännessä ja unkarilaisten kohdalla erottelu N:n ja N2:n välillä on ilmeisesti vielä tekemättä), vastaa levinneisyydeltään parhaiten uralilaisista kielikuntaa.

Kielitieteen tulokset lähtökohdaksi

Geneetikot ovat usein pitäneet isälinjaa N3 mahdollisena uralilaisen kielen kantajana, mutta systemaattinen selvitys on toistaiseksi puuttunut. Saukkonen päätyy omassa selvityksessään siihen tulokseen, että ensisijainen uralilaisista kieltä kantanut isälinja ei olisikaan N3 vaan R1a.

Valitettavasti näyttää siltä, että N3:n hylkääminen ehdokkaiden joukosta johtuu osittain huolimattomuudesta ja osittain riittämättömästä perehtymisestä geenilinjoihin: Saukkonen ohittaa unkarilaisten N3-isälinjan 0,9 % frekvenssin täysin, vaikka osmaninturkkilaisten tilanteesta saadaan pätevä rinnakkaistapaus. Tuo pieneltä vaikuttava osuus suhteutuu paremmin todelliseen lukumäärään kun muistetaan, että jo pelkästään isälinjaa N3 kantavia unkarilaismiehiä on nykyään silti kaksi kertaa niin paljon kuin manseja ja hanteja yhteensä, kaikki mies- ja naispuoliset mukaan lukien.

Lisäksi R1a:n levikki Euraasiassa on niin laaja, että on mahdotonta liittää sitä perustellusti mihinkään tiettyyn kielikuntaan. Sen ekspansio on tapahtunut niin aikaisin, ettei sillä voi olla mitään yhteyttä uralilaiseen ekspansioon. Ja sivulla 48 Saukkonen mainitsee, että R1a näyttää levinneen Lappiin Skandinavian kautta – kun otetaan huomioon kantasaamen kiistämaton leviäminen Suomen kautta, jää R1a tässä suhteessa ylimääräiseksi: ainakaan se ei ole mitenkään voinut levittää kantasaamelaista kieltä Lappiin.

Sivulla 29 Saukkonen kirjoittaa:

"Tässä arkeogeneettiseen evidenssiin pohjautuvassa testissä on kysymys todennäköisyyksistä. – Tämän lähtökohdan kanssa toista mieltä olevan lukijan tehtävänä on siten osoittaa, että arkeogeneettisen tiedon perusteella jokin toinen johtopäätös on todennäköisempi huomioon ottaen kielten väliset sukulaisuussuhteet."

Epäilemättä arkeogeneettisen aineiston perusteella päädyttäisiin osapuulleen sellaisiin tulok-

siin, mihin Saukkonenkin päätyi. Mutta tärkeää on ymmärtää, että pelkkä arkeogeneettinen evidenssi on täysin riittämätön selvittäessä kielellistä menneisyyttä. Avuksi ei riitä myöskään pelkkä kielten välisten sukulaisuussuhteiden huomioiminen. Arkeologian avulla tavoitetaan vain aineellisen kulttuurin juuret, genetiikan avulla vain väestöjen biologiset juuret ja niiden yhdistelmällä vain kulttuuriset ja biologiset juuret. Kieltä ei arkeogeneettisellä menetelmällä voida saavuttaa.

Mikäli halutaan tieteellisesti uskottavalla menetelmällä selvittää uralilaisen kielikunnan syntyvaiheet, on lähtökohdaksi otettava kielitieteen tulokset. Niiden perusteella näyttääkin kiistattomalta, että kantaauralin ekspansio ajoittuu vasta pohjoisen pronssikauden alkuun. Kantaauralin puhuma-alue sijoittuu Kaman alueelle, ja esiuralilaisista kehityslinjaa on etsittävä pikemminkin kyseisen alueen itä- kuin länsipuolelta. Näin ollen mikään kivikautinen Volgan mutkan länsipuolinen kulttuurivaikutus Fennobaltian suuntaan ei voi liittyä uralilaiseen kehitykseen – ja tämä koskee myös tyyppillistä kampakeramiikkaa. (Häkkinen 2006b.)

Indoeuropeistiikassa on jo jokin aika sitten huomattu, etteivät jatkuvusteoriat ole kielellisessä mielessä päteviä (Mallory 1989: 143–185; 2001). Silti sellaisetkin tutkijat, jotka tunnustavat tilanteen indoeurooppalaisen kantakielen kohdalla, pitävät jostain syystä jatkuvuusperusteluja edelleen pätevinä uralilaisen kantakielen kohdalla (Carpelan & Parpola 2001); ilmeisesti osittain siksi, ettei kielellisiä vasta-argumentteja ole riittävän pontevasti kerätty yhteen. Viime vuosina jatkuvuusargumentteja on alettu kyseenalaistaa uralistiikassakin (Aikio & Aikio 2001; Häkkinen 2006a), vaikka osa kielentutkijoista onkin jatkuvasti ollut sitä mieltä, että vain kielentutkimus voi luotettavasti kertoa kielen menneisyydestä (Janhunen 1999; 2005).

Saukkonen olettaa ad hoc, että uralinsukuisia kieltä olisi puhuttu erittäin laajalla alueella jo jääkauden jälkeen. Sivulla 99 ja 100 hän perustelee näkemystään:

”Tässä [Ylä-Volgalta Volgan mutkaan ja] Viroon, Suomeen ja Karjalaan suuntautuneessa vaikutteiden ketjussa ei ole mitään sellaista kohtaa, jossa mesoliittisen ajan jälkeen olisi perustellusti kesken kaiken tapahtunut kokonaan uuden vieraan kielen eli siis suomalais-ugrilaisen kielen maahantulo tarkastellun alueen ulkopuolelta.”

Minkä aikakoneen avulla Saukkonen voi luotettavasti nähdä, ettei kielellistä ekspansiota ole

tapahtunut minkään arkeologisesti havaittavan vaikutuksen yhteydessä? Periaatteessahan jokaisen uuden kulttuurivirtauksen mukana olisi voinut levitä uusi kieli (Janhunen 2005: 86).

Lisäksi Saukkonen itsekin kirjoittaa sivulla 94:

”Kartat 10 ja 11 havainnollistavat sitä voimakasta vaikutusta, joka edellä esitettyyn johtopäätökseen viitaten N3-isälinjalla ja U5b1b1-äitilinjalla ja niiden pronssi- ja tekstiilikeraamiikkakulttuurilla on ollut jälkeen jääneelle suomalais-ugrilaiselle yhteisölle ja sen kielelle unkarilaisia lukuun ottamatta.”

Toisin sanoen Saukkonen tunnustaa pronssikautisen, lähes koko nykyuralilaiselle alueelle levinneen vaikutuksen tärkeyden, mutta kieltäytyy yhdistämästä sitä uralilaisen kielen ekspansioon. Kun Saukkosen arkeologis-geneettistä esitystä päivitetään uusimmilla kielitieteen tuloksilla, osuu kantaauralin ekspansio ajan, paikan ja leviämismuunnun osalta jopa hämmästyttävän hyvin yhteen Saukkosen toisiinsa yhdistämien isälinjan N3 ja arkeologisen Sejman–Turbinon pronssikauppaverkoston leviämisen kanssa.

Näistä tosin N3:n asema vaatii vielä lähempää tarkastelua: yhtäältä sitä tavataan myös uralilaisen kielikunnan ulkopuolelta (lännessä baltit, itäslaavit ja skandinaavit, idässä Siperia aina Beringinsalmelle saakka, etelässä Keski-Aasian kansat), toisaalta se puuttuu täysin osalta uralilaisia kansoja, ainakin nganasaneilta ja selkupiiltiläisiltä (Tambets et al. 2004: 667; Zerjal et al. 2002; Karafet et al. 1999).

Lisäksi sen ekspansion ajoitukseen ei ole niin varmallalla pohjalla kuin Saukkonen olettaa sivulla 108 kirjoittaessaan:

”Geneetikkojen mukaan N3 on joka tapauksessa selvästi nuorempi kuin R1a. Lahermon et al. (1999) aineiston ja laskelmien mukaan mutaatio on tapahtunut 222 (20 vuoden) pituista sukupolvea eli 4440 vuotta sitten (luotettavuusväli 3140–6200 vuotta). – Syntymäalueeksi on määritelty Etelä-Uralin – Kaman tienoot udmurttien ja marien mailla.”

Vastikään on nimittäin esitetty näkemyksiä, joiden mukaan isälinja N3:n ekspansio olisikin jo paljon varhaisempi tapahtuma (Rootsi 2004: 44). Siksi olisikin kiinnitettävä tarkempaa huomiota isälinja N2:een, jonka levinneisyys näyttäisi paremmin vastaavan uralilaisen kielikunnan levinneisyyttä. Tämän linjan ikä ja diversiteetti, samoin kuin kokonaislevinneisyys, ovat kuitenkin vielä selvittämättä.

Tälläkin hetkellä juuri genetiikka on se tieteenala, jossa ajoitukset ja näkemykset saattavat

melko lyhyenkin ajan kuluessa vaihtua moneen kertaan. Mutta vaikka isälinjojen N3 ja N2 mahdollinen osuus uralilaisessa ekspansiossa jääkin toistaiseksi auki, voitaneen kaikesta huolimatta yhtyä siihen Petri Kallion esittämään näkemykseen, että kantauralin läntinenkin ekspansio liittyisi Sejman–Turbinon pronssikautiseen ilmiöön (Kallio 2006: 16); itäisen ekspansion osaltahan tätä yhteyttä on esittänyt jo aikaisemmin Christian Carpelan (Carpelan 1999: 270).

Kattava johdatus

Kolmen täysin erilaisen tieteenalan tuloksista ja keskustelusta perillä pysyttelemisen on niin vaativa tehtävä, ettei yhdeltä ihmiseltä voi kokonaiskuvan ja kaikkien yksityiskohtien virheetöntä ja täydellistä hallintaa vaatiakaan. Vaikka olen tässä arvioinnissa osoittanut eräitä seikkoja, joista Saukkonen on kirjaa kirjoittaessaan ollut tietämätön, on kirjassa kuitenkin silti myös mielenkiintoista tietoa ja uskottavia pohdintoja.

Tieto on kirjassa sellaisessa muodossa, että se on helppo yhdistellä toisellakin tavalla tilanteen muuttuessa. Niinpä Saukkosen kirjan arvo ei lepää viimeisten sivujen johtopäätösten varassa, jotka kielen osalta jäävät vajavaisiksi ja virheellisiksi. Kirjan arvo on siinä, että se esittelee kattavasti tähänastisen arkeologisen ja geneettisen tutkimuksen tuloksia. Kielitieteen tulokset on sitten suhteellisen helppo liittää osaksi kokonaiskuvaa: ovathan kielialueet selkeärajaisia kokonaisuuksia, koska yksilötasolla vain kielen perusteella on mahdollista täsmällisesti identifioida yksilön kuuluminen tiettyyn ryhmään (Janhunen 2005: 78).

Tällaisena kirja näyttäytyykin erityisesti kielentutkijoille suunnattuna kattavana johdatuksena monitieteiseen alkuperätutkimukseen – ja uralilaisen kielikunnan synnyn ja leviämisen selvittäminenhan on (tai tieteellisen uskottavuuden kannalta sen ainakin pitäisi olla) jo lähtökohdiltaan nimenomaan kielitieteellinen kysymyksenasettelu.

Aika näyttää, löytävätkö arkeologit ja geneetikot Saukkosen kirjasta omien tieteenalojensa tulosten esittelystä suurempia puutteita tai virheitä. Kirja tarjoaa joka tapauksessa vaivattoman väylän arkeologian ja genetiikan tulosten lähestymiseen ja niiden ymmärtämiseen. Lisäksi se havainnollistaa oivallisella tavalla monitieteisen tarkastelun mutkikasta prosessia ja sisäistä lojikkaa – ja tahattomasti myös huolellisuuden ja yksityiskohtiin sventymisen merkitystä.

Kalevi Wiikin äskettäisiin yhden koulukunnan suppeaa ja mielivaltaisen valikoivaa näkemystä esitteleviin ja perustellummista vaihtoehdoista vaikeneviin ”pyhiin kirjoituksiin” verrattuna Saukkosen kirja tarjoaa objektiivisempaa ja käytökelpoisempaa tietoa kriittisenkin tutkimuksen tarpeisiin. Epäilemättä Saukkosen teos tuleekin madaltamaan kynnystä yhä useamman tutkijan osallistua monitieteiseen vertailuun.

Kiitän FT Juha M. L. Hakalaa perehdyttämisestäni genetiikkaan ja sen tuloksiin.

KIRJALLISUUTTA

- Aikio, Ante (2004): ”An essay on substrate studies and the origin of Saami”. *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Herausgegeben von Irma Hyvärinen, Petri Kallio und Jarmo Korhonen. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, LXIII. Helsinki 2004. Aikio, Ante & Aikio, Aslak (2001): ”Heimovaelluksista jatkuvuuteen – suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen”. Muinaistutkija 4 / 2001.
- Anhava, Jaakko (1998): *Maailman kielet ja kielikunnat*. Gaudeamus.
- Anthony, David (2001): ”Persistent identity and Indo-European archaeology in the western steppes”. Teoksessa *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Toim. Carpelan et al. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242, Helsinki 2001.
- Carpelan, Christian (1999): ”Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100 ... 1000 eKr”. Teoksessa *Pohjan poluilla. Suomalaisen juuret nykytutkimuksen mukaan*. Toim. Paul Fogelberg. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk, 153. Helsinki 1999.
- Carpelan, Christian & Parpola, Asko (2001): ”Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. Teoksessa *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Toim. Carpelan et al. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 242, Helsinki 2001.
- Cinnioglu C., King R., Kivisild T., Kalfoglu E., Atasoy S., Cavalleri G. L., Lillie A. S., Roseman C. C., Lin A. A., Prince K., Oefner P. J., Shen P., Semino O., Cavalli-Sforza L. L., Underhill P. A. (2004): ”Excavating Y-chromosome haplotype strata in Anatolia”. *Human Genetics* 114.
- Guglielmino, C. R., de Silvestri A., Beres J. (2000): ”Probable ancestors of Hungarian ethnic groups: an admixture analysis”. *Annals of Human Genetics* 64.
- Häkkinen, Jaakko (2006a): ”Uralilaisen kantakielen tutkiminen”. *Tieteessä tapahtuu* 1 / 2006, Helsinki.
- Häkkinen, Jaakko (2006b): *Kantauralin murteutumisen vokaalivastaavuuksien valossa*. Pro gradu -työ (ei vielä jätetty). Helsingin yliopiston Suomalais-ugrilainen laitos.

- Häkkinen, Kaisa (1996): *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. Tietolipas 147. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1996.
- Janhunen, Juha (1999): "Euraasian alkukodit". Teoksessa *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Toim. Paul Fogelberg. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, 153. Helsinki 1999.
- Janhunen, Juha (2005): "När kom finnarna till Finland?" Teoksessa *Sphinx – vuosikirja 2004–2005*. Suomen Tiedeseura.
- Kallio, Petri (2006): "Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa". *Virittäjä* 1 / 2006, Helsinki.
- Karafet T., Zegura S. L., Posukh O., Osipova L., Bergen A, Long J., Goldman D., Klitz W., Harihara S., de Knijff P., Wiebe V., Griffiths R. C., Templeton A. R., Hammer M. F. (1999): "Ancestral Asian Source(s) of New World Y-Chromosome Founder Haplotypes". *American Journal of Human Genetics* 64.
- Lell J. T., Sukernik R. I., Starikovskaya Y. B., Su B., Jin L., Schurr T. G., Underhill P. A., Wallace D. C. (2002): "The Dual Origin and Siberian Affinities of Native American Y Chromosomes". *American Journal of Human Genetics* 70
- Mallory, J. P. (1989): *In Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myth*. Thames and Hudson, London / England 1989.
- Mallory, J. P. (2001): "Uralics and Indo-Europeans: Problems of time and space". Teoksessa *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Toim. Carpelan et al. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242, Helsinki 2001.
- Parpola, Asko (1999): "Varhaisten indoeurooppalaiskontaktien ajoitus ja paikannus kielellisen ja arkeologisen aineiston perusteella". Teoksessa *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Toim. Paul Fogelberg. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, 153. Helsinki 1999.
- Renfrew, Colin (1987): *Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins*. Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, England 1987.
- Rootsi, Siiri (2004): *Human Y-chromosomal variation in European populations*. Dissertationes Biologicae Universitatis Tartensis 102, Tartu 2004.
- Saarikivi, Janne (2004a): "Über das saamische Substratnamengut in Nordrussland und Finnland". *Finnisch-Ugrische Forschungen* 58, Helsinki.
- Saarikivi, Janne (2004b): "Is there Palaeo-European substratum interference in western branches of Uralic?" *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 90, Helsinki.
- Schrijver, Peter (2001): "Lost languages in northern Europe". Teoksessa *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Toim. Carpelan et al. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242, Helsinki 2001.
- Tambets K., Rootsi S., Kivisild T., Help H., Serk P., Loogväli E-L., Tolk H-V., Reidla M., Metspalu E., Pliss L., Balanovsky O., Pshenichnov A., Balanovska E., Gubina M., Zhadanov S., Osipova L., Damba L., Voevoda M., Kutuev I., Bermisheva M., Khusnutdinova E., Gusar V., Grechanina E., Parik J., Pennarun E., Richard C., Chaventre A., Moisan J-P., Baraë L., Perieà M., Rudan P., Terzià R., Mikerezi I., Krumina A., Baumanis V., Koziel S., Rickards O., De Stefani G. F., Anagnou N., Pappa K. I., Michalodimitrakis E., Feràk V., Füredi S., Komel R., Beckman L., Villems R. (2004): "The Western and Eastern Roots of the Saami – the Story of Genetic 'Outliers' Told by Mitochondrial DNA and Y Chromosomes". *American Journal of Human Genetics* 74.
- Tambets K., Rootsi S., Kivisild T., Villems R. (2001): "The Concepts of Richard Indreko about the Origin of the Finno-Ugric Speakers and the Population Genetics of the Extant North-East European Populations". *TRAMES, Journal of the Humanities and Social Sciences* No 1, Vol 5(55/50). University of Tartu and Estonian Biocentre.
- Villems R., Rootsi S., Tambets K., Adojaan M., Orekhov V., Khusnutdinova E., Yankovsky N. (2002): "Archaeogenetics of Finno-Ugric speaking populations". Teoksessa *The Roots of Peoples and Languages of Northern Eurasia IV*. Toim. Kyösti Julku. Societas Historiae Fenno-Ugricae.
- Wiik, Kalevi (2002): *Eurooppalaisten juuret*. Atena, Jyväskylä 2002.
- Wiik, Kalevi (2004): *Suomalaisten juuret*. Atena, Jyväskylä 2004.
- Xue Y., Zerjal T., Bao W., Zhu S., Lim S., Shu Q., Xu J., Du R., Fu S., Li P., Yang H., Tyler-Smith C. (2005): "Recent Spread of a Y-chromosomal Lineage in Northern China and Mongolia". *American Journal of Human Genetics* 77.
- Zerjal T., Wells R. S., Yuldasheva N., Ruzibakiev R., Tyler-Smith C. (2002): "A Genetic Landscape Reshaped by Recent Events: Y-Chromosomal Insights into Central Asia". *American Journal of Human Genetics* 71.
- Zerjal T., Xue Y., Bertorelle G., Wells R. S., Bao W., Zhu S., Qamar R., Ayub Q., Mohyuddin A., Fu S., Li P., Yuldasheva N., Ruzibakiev R., Xu J., Shu Q., Du R., Yang H., Hurler M. E., Robinson E., Gerelsaikhan T., Dashnyam B., Mehdi Q., Tyler-Smith C. (2003): "The Genetic Legacy of the Mongols". *American Journal of Human Genetics* 72.

Kirjoittaja on suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen opiskelija Helsingin yliopistossa.